

LITTERATUR

VÅR HÖGRESTÅNDSKULTURS GRYNINGSTID

Av skriftställaren CARL-GUSTAF THOMASSON, Stockholm

Lagom till sin 50-årsdag kunde antikvarien vid Kulturen i Lund, dr William Karlson färdigställa ett arbete, som väl kommer att bli hans magnum opus. Det har fått den schwungfulla och slående titeln »Ståt och vardag i stormaktstidens herremanshem» (1945), och det länder författaren såväl som förlaget (Gleerups), tryckeriet (Håkan Ohlssons i Lund) och klichéanstalten (Köhlers i Malmö) till mycken heder. Det är nämligen ett praktverk både i inre och yttre mening och ingenting har sparats för att låta allt i det 750 sidor starka verket i kvartformat komma till sin rätt. Det gamla Lundaförlaget Gleerups insiktsfulle och skicklige ledare docent Algot Werin, som på ett decennium fört fram detsamma till en helt annan position än tidigare, har vid sidan om författaren den största förtjänsten av att detta vackra bokverk kommit till.

Det är ingen novis på området som framlägger sina rön i »Ståt och vardag». Det är inte bara den erfarne fackmannen-museimannen som för pennan utan även den vane och flitige skribenten. William Karlson kan se tillbaka på ett imponerande oeuvre alltsedan sin disputation 1928 över den medeltida möbelkonsten i Sverige. Särskilt produktiv har han varit under de förflutna krigsåren, då han förutom spridda uppsatser, främst i Kulturens förträffliga årsbok, presenterat ett gediget arbete så gott som årligen. Jag hade för ett par år sedan tillfälle att i denna tidskrift (1944, s. 515 ff.) anmäla hans fängslande bok om Ebba Brahes hem (1943). Det var där mindre fräga om ett hem än om en domän, ett furstendöme. En annan intressant sak var Karlsons arbete 1940 om det idylliska Stola på Källand, Ekebladarnas gamla stamgods, som han kallade »Ett herremanshem på 1700-talet». Det gav impulser i olika riktningar och återuppväckte märkbart intresset för den blide samlaren och upptecknaren Clas Julius Ekeblad, som var en mera genuin gustavian än många mera kända sådana och vars insatser Levertin på sin tid initierat och hänfört prisade.

»Ebba Brahes hem» har givit dr Karlson uppslaget och är även att betrakta som ett förarbete till »Ståt och vardag». I det sistnämnda är dock dispositionen en annan. Efter en inledning på 25 sidor följer en med kommentarer försedd redovisning för troligen praktiskt taget samtliga inredningsföremål i det svenska stormanshemmet från 30-åriga krigets dagar till stormaktsväldets fall i början av 1700-talet. I en mängd kapitel och underkapitel framlägges detta väldiga material för varje föremål eller grupp av föremål. Huvudkälla är samtida akter, främst inventarier, arvskifteshandlingar o. dyl. Sam-

lingar i Riksarkivet, Slottsarkivet i Stockholm, De la Gardieska arkivet i Lunds Universitetsbibliotek och ett par representativa privatarkiv — det Lewenhauptska på Sjöholm i Södermanland, det Mörnnerska på Esplunda i Närke och det Essenska på Kaflås i Västergötland — ha jämte en del större tryckta inventarier levererat det väsentligaste i källväg. Särskilt de med varandra befryndade ätterna De la Gardies och Lillies släktarkiv i den De la Gardieska samlingen i Lunds Universitetsbibliotek ha utnyttjats. Det kan på tal härom ifrågasättas, om det f. n. finnes någon som är mera förtrogen med denna väldiga samling än dr Karlson. I Riksarkivet har författaren haft mest glädje av den stora Rydboholmssamlingen, som bl. a. inrymmer akter rörande det för bokens ämne viktiga Skokloster och dess berömde byggherre Carl Gustaf Wrangel. — De flesta dokumentariska beläggen härstamma från papper, som hänföra sig till Ebba Brahe och hennes barn med Jacob De la Gardie.

En inledande synpunkt av intresse, som dr Karlson understryker och exemplifierar i olika sammanhang, är 30-åriga krigets revolutionerande betydelse för stormaktstidens hemkultur och bohagsbestånd i vårt land. Dörren till stora världen öppnades på vid gavel för det gamla landet däruppe i norr och inte bara för herremannen och officeren utan även för soldaten, för gemene man. Kontinentens nyheter och vanor började undantränga det traditionella och speciellt nordiska och svenska. Det högre krigsbefälet påbörjade storartade husbyggen i olika delar av landet, man byggde för tyska pengar, som det hette. På heminredningens område yttrade sig detta i stort sett så, att den gamla och spartanska, mer eller mindre hundra procentigt väggfasta inredningen ersattes av lösa föremål, bord, stolar, byråar, skåp, soffor etc. Mycket av detta behövde lång tid för att slå igenom t. o. m. i herremanshemmen, varom här närmast är fråga; byrån uppträder inte förrän vid mitten av 1680-talet och soffan eller kanapén först vid århundradets slut. Hos allmogen och de mindre burgna levde åtskilligt av den medeltida inredningen kvar långt senare.

Det är denna utveckling eller revolution på heminredningens område som dr Karlson framlägger och dokumenterar så gott som från fall till fall, för mängden av olika mer eller mindre kända och intressanta föremål. Vetenskapsmannen, museimannen och den privatintresserade ha här en utmärkt katalog eller uppslagsbok i fråga om den svenska stormaktstidens herremanshem, där varje föremål som sagt underkastas en undersökning och i rimliga proportioner får sin andel av väl underbyggda beskrivningar, historiker och exemplifieringar. Ett stort antal förstklassigt tagna och återgivna fotografier åskådliggöra de många föremålen. Det är ett enormt material dr Karlson samlunda systematiserat och katalogiserat. En samling noter efter texten, några bilagor, en ordförklaring och ett namnregister över konstnärer, hantverkare och handelsmän komplettera detta imponerande arbete.

På tal om handelsmän är det ganska betecknande med hänsyn till ståndscirkulationen, att många av våra adelssläkter ha sitt ursprung i någon representant för den gren av yrket, som just hade med hem-

inredning att göra. Förutom de kändaste av dem, Claude Rocquette-Hägerstierna och Olof Törne-Törnflycht, kunna som exempel nämnas namnen Pauli och Danekwardt. De voro vanligen av utländsk härkomst, samlade ofta stora förmögenheter, som visade sig vara mycket begärliga för vissa högättade herrar, om det nämligen fanns någon dotter lämplig och kapabel att förmedla transaktionen.

När Hedvig Catharina Lillie 1711 gifte sig med Ebba Brahes sonson Magnus Julius De la Gardie på Tullgarn fick hon av sin mor en brudsäng, som förfärdigats av bildhuggaren Gabriel Beutzin i Stockholm. Räkningen på sängen ger i lapidarisk form en målände karakteristik av litet av varje i sammanhanget: »Ein gross bett stück, 4 Knöpp oben aufs bett, 4 Leion Klau.»

Vad man mest saknar i detta förnäma arbete är en »allmän del», en genomarbetad sammanfattning i stil med den tyvärr alltför korta inledningen. Detta kan man enligt min mening framhålla med desto större skäl, som dr Karlson själv understryker sambandet mellan »Ståt och vardag» och »Ebba Brahes hem». Som verket nu föreligger blir det nämligen litet för mycket detaljer, som så att säga luckert sammanställda hade givit mera. Därtill kommer, att detta otal kapitel och underkapitel ger upphov till tröttande upprepningar, som ibland ge läsaren anledning fråga sig, om författaren med flit velat se varje litet underkapitel som en enhet för sig eller om han kanske utarbetat vissa kapitel med så långa tidsintervaller, att han i det ena kapitlet hunnit glömma, vad han skrivit i det andra. Exempel: vissa citat ur den franske legationssekreteraren Charles Ogiers dagbok från mitten av 1630-talet upprepas — utan att detta angives — ett flertal gånger redan i bokens första femtedel, bortsett från att några av dem förekomma redan i »Ebba Brahes hem» (ingen antydning härom göres); födelse-, dödsår och andra data för några av bokens frekventaste personer, t. ex. fältmarskalken Axel Lillie och Ebba Brahes dotter Maria Sophia De la Gardie, återkomma med irriterande precision i kapitel efter kapitel o. s. v. Dokumentens ålderdomliga svenska i varenda citat blir också tröttande, i synnerhet som det ortografiskt noggranna återgivandet endast i undantagsfall har intresse.

Ovanstående kritik kan dock ej mera väsentligt rubba det tidigare understrukna värdet av dr Karlsons stora arbete. Den har fastmera framsprungit ur ett behov att vilja se än mera fulländning och akribi i en med sällsynt energi och omsorg genomförd forskningsuppgift, vars resultat mer än de flesta av liknande slag har ett särskilt ärende till alla vänner av svensk historia och kultur.